

PEČAT U ISPRAVAMA HRVATSKIH NARODNIH VLADARA

MILKO BRKOVIĆ
Zavod za povijesne znanosti
HAZU u Zadru

UDK: 949.75:930.22
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 25. XII. 1995.

Prvi spomen pečata u ispravama hrvatskih narodnih vladara sačuvan je u Muncimirovoj ispravi iz godine 892. Zatim u Zvonimirovim iz 1075. i 1078., te u ispravi Stjepana II. iz 1089. Kasniji opisi Zvonimirovih pečata sačuvani su, osim za navedene, i za njegove isprave iz 1078. i 1083. I spomen u ispravi i voštani pečat sačuvan je za ispravu Petra Krešimira IV. iz 1071. Pečat se nekolicine isprava navedenih vladara upotrebljavao kao jedno od najavljenih sredstava koroboracije, više puta i onda kad su navedeni svjedoci. Razvoj pečata i pečačenja isprava hrvatske dvorske kancelarije imao je sličan put kao i kod suvrmenih kancelarija. U početku je to bio *anulus*, a kasnije *sigillum* koji je visio na pergameni o svilenoj ili konopljinoj vrpci. Kao i kod zapadnih kancelarija, hrvatski su pečati izrađivani od voska i od metala s kružnim natpisom i vladarskom figurom na jednoj ili na obje strane.

U diplomatskoj analizi isprava pečat je dio vanjskih karakteristika isprave, ali se o njemu može govoriti i kao o unutarnjoj karakteristici ukoliko je spomenut u tekstu isprave. O pečatima u ispravama hrvatskih narodnih vladara može se govoriti ponajviše na temelju njegova spomena u tim ispravama i na temelju sačuvanih opisa koje su sačinili kasniji prepisivači tih isprava.

Prvi spomen pečata u ispravama hrvatskih narodnih vladara sadržan je u Muncimirovoj ispravi iz godine 892. (28. rujna), kojom taj vladar potvrđuje splitskoj nadbiskupiji Trpimirovu darovnicu iz 852.¹ Njeđa se u tekstu isprave navodi riječima: "*Deinde, ne aboliatur in posterum, annulo nostro iussimus in calce signari*".² Kako isprava unaprijed ne bi prestala važiti, vladar naređuje da je se na donjem kraju zapečati njegovim prstenom. Ta je Muncimirova odredba naime u uskoj svezi s tradiranjem Trpimirove isprave jer je bio nastao spor oko vremenskog trajanja vlasništva predmeta isprave. Da bi se ubuduće

¹ Jakov STIPIŠIĆ - Miljen ŠAMŠALOVIĆ, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, I. (dalje: *Codex diplomaticus* I), Zagreb, 1967, str. 22-25.

² *Ibidem*, str. 24.

izbjegli nesporazumi oko toga i uopće oko vremenskog trajanja važnosti isprave, Muncimir uz ostalo i pečatom osnažuje svoju ispravu, navodeći ga unutar koroboracije prije nabiranja svjedoka. Praktički je to bilo izvedeno tako da se ispod teksta isprave na pergamentu rastopilo malo voska u koji se utisnulo Muncimirov prsten.³ Po takvom načinu pečaćenja taj se Muncimirov pečat može smatrati *utisnutim* pečatom (*sigillum impressum*).

Nakon Muncimirove isprave pečat se spominje u ispravama kralja Petra Krešimira IV. samo jedanput i to tek u njegovoj ispravi kojom se u Biogradu 1071. (8. srpnja) određuje i potvrđuje područje rapske biskupije.⁴ Naveden je riječima: "*et nostri sigilli impressione firmando roboramus*".⁵ Iz toga je jasno da je označen izrazom *sigillum*, zatim da je *utisnut* i da je sredstvo koroboracije isprave. Njegovo je značenje u ispravi tim veće što u njoj nisu poimenično navedeni svjedoci. Mada se u ispravi kaže da je *impressione*, on je sačuvan kao *viseći*, što znači da je utisnut u vosak i onda obješen. Izrađen je iz tamnog voska u promjeru 80 mm, debljine oko 15 mm, s natpisom kapitalnim slovima: + *SIGILLVM REGIS CRESIMIRRI DALM. AC(?) CHRO.*⁶ Na pečatu je lik kralja na prijestolju sa žezlom i jabukom. Kako se sumnja u originalnost te isprave, mogao je i njezin pečat "biti po otisku snimljen sa pravog izvornog pečata i patvoren".⁷ Međutim, ako bi ta isprava i bila falsifikat, to ne isključuje mogućnost da je taj Krešimirov pečat uistinu originalan jer je mogao biti skinut s neke druge njegove isprave i stavljen na rapsku. Detaljni opis voska na kojem je utisnut navedeni Krešimirov pečat sačinio je F. Rački. On smatra da je vosak ručno umiješan. Lice voska je okruglog oblika, dok je naličje zaobljeno. Pečat je utisnut na licu voska. Voštana masa je veličine 10,5 cm, a debljina 1 do 2 cm. Veličina pečatnjaka, odnosno samog pečata u vosku, iznosi u promjeru 8 cm. Udubljen je u vosak dubine 1 do 1,5 cm, a rub oko njega širok je također 1 do 1,5 cm. Sam pečatnjak imao je urezanu sliku s natpisom koja je utisnuta u vosak. Sredina polja slike predstavlja kralja kako sjedi na prijestolju i drži žezlo u desnoj ruci. Glava i lice slike su oštećeni pa se ne može razaznati predstavlja li figura lik kralja Petra Krešimira IV. ili je to općenita figura sjedećeg vladara na prijestolju. Na glavi se vladara nazire kruna od koje je ostao samo krajnji lijevi dio, dok su se ostali dijelovi voska rastopili. Oko slike je navedeni natpis (*SIGILLVMREGIS CRESIMIRRIDALMA*) čija su slova visoka oko 8 mm. Ostala su slova manje vidljiva, ali bi se mogla odgonetnuti sa *CCHRO.* Dvije bi se skraćenice iz natpisa mogle razriješiti sa *DALM(atinorum)* (*a)C CHRO(atorum)* pa bi prema tome natpis trebao glasiti: + *Sigillum regis cresimirri dalm. ac chro.*, kako je već navedeno naprijed. Svako slovo legende pisano je odvojeno, osim na dva mjesta gdje su u paru

³ Miho BARADA, Dvije naše vladarske isprave, *Croatia sacra*, 7, Zagreb, 1937, str. 74.

⁴ *Codex diplomaticus* I, str. 123-124.

⁵ *Ibidem*, str. 124.

⁶ *Ibidem*, str. 123.

⁷ Frano RADIĆ, Može li se vjerovat u autentičnost Krešimirove listine privilegija rapskoj biskupiji?, *Starohrvatska prosvjeta*, god VII, sv. 2., Knin, 1903, str. 80.

spojena. Naime, spojena su poslije trećeg M slova AC i HR. Natpis započinje od križa iznad glave vladarske figure u sjedećem položaju i teče unaokolo s lijeva na desno. Sam slog toga pečata odgovara natpisima kancelarija suvremenih država, na primjer pečatu Henrika IV. iz 1043.⁸ Taj je Krešimirov pečat bio *viseći*, a po svoj prilici visio je o vrpci ispletеноj od konoplje koja je bila provučena kroz vosak iznad glave figure i gornjeg dijela natpisa, zatim kroz rupice na donjem dijelu pergamene koja je na tom mjestu presavinuta. Na mjestu kuda prolazi vrpca, rub je pečata oštećen pa nije sigurno je li vrpca s originala ili je kasnije zamijenjena.⁹

U Zvonimirovim ispravama pečat se prvi put navodi u njegovoj ispravi iz 1075. (9. listopada) kojom splitskoj crkvi potvrđuje Trpimirovu i Muncimirovu darovnicu o poklonu crkve i posjeda sv. Jurja u Putalju.¹⁰ Bez obzira na navedeni veliki broj uglednih svjedoka, notar je na kraju navedene isprave zabilježio da je "*paginam nostri sigilli characteri muniri*".¹¹ Zvonimir, dakle, tu svoju ispravu u obliku privilegija pečati svojim *javnim pečatom*. Njegov izgled s te isprave nije sačuvan, ali se o njemu može saznati nešto više iz opisâ pečata nastalih prilikom prijepisa Zvonimirovih isprava. Štoviše, u kodeksu splitskog nadbiskupskog arhiva *Donationes principum* sačuvan je opis pečata s te Zvonimirove isprave, a glasi:

"exemplum sumptum ex originali in membrana cum sigillo magno pendente cum cordula rubri et crocei coloris, existente in archivio archiepiscopali".¹²

To je dakle Zvonimirov veliki *viseći* pečat obješen na ispravi o crvenoj svilenoj vrpci.

Nešto više podataka o Zvonimirovu pečatu sadržano je u njegovoj ispravi iz 1078. (16. travnja) kojom poklanja splitskoj crkvi neka sela, zemlje i pašnjake koje su joj pak nekoć poklonili njegovi pradjedovi.¹³ Pečat te isprave notar navodi riječima: "*paginam mei sigilli carateris appensione feci muniri*".¹⁴ Tu je jasno rečeno da kralj Zvonimir, iako su prije toga poimenice u ispravi navedeni svjedoci, za svjedočanstvo svega navedenog u ispravi i na trajno sjećanje pečati privilegij svojim *visećim pečatom*. Notar koji je kasnije prepisao tu ispravu donio je u bilješci i opis pečata navedene Zvonimirove ispra-

---

⁸ Franjo RAČKI, Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine narodne dinastije, *Rad JAZU*, knj. XXXV, Zagreb, 1876, str. 42-45.

⁹ *Ibidem*, str. 46. Skupa s ispravom danas se taj Krešimirov pečat čuva u Hrvatskom državnom arhivu Zagreb, *Documenta antiquissima et mediaevalia*, br. 7. Na temelju našeg ponovnog proučavanja toga pečata možemo konstatirati da je F. Rački najtočnije donio njegove podatke.

¹⁰ *Codex diplomaticus* I, str. 141-142.

¹¹ *Ibidem*, str. 142.

¹² Franjo RAČKI: *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb, 1877, str. 107; Josip NAGY, Diplomatičko-paleografske studije, *Vjesnik Kr. državnog arkiva u Zagrebu*, III, Zagreb, 1928, str. 177-178.

¹³ *Codex diplomaticus*, I, str. 160-161.

¹⁴ *Ibidem*, str. 161.

ve.¹⁵ Opis je opširniji i sličan prethodnom, osim što se kod potonjeg navodi oblik pečata (obli ili okrugli). On glasi:

*"Hoc est exemplum cuiusdam privilegii regalis muniti appensione cuiusdam sigilli magni, rotundi, cum cordula serica crocei et rubei coloris, in quo quidem sigillo sculpta est quedam regalis imago sedens in throno, habens in manu dextera quendam liliū baculo superpositum et in manu sinistra quandam sculpturam rotundam, et circum circa sculpte erant littere, cruce premissa, ita dicentes: REX SVINIMIRUS DALMATARVM, CHROATORVM".*¹⁶

Iako se u sačuvanom tekstu Zvonimirove isprave, također iz 1078. (prije 1. rujna), kojom se stavlja cetinsku župu pod jurisdikciju splitske crkve s pravom na sve dohotke,¹⁷ ne spominje pečat, kasniji prepisivač kratko je zabilježio da je on postojao. Pred tekstom samog prijepisa isprave stoji:

*"Exemplum sumptum ex autentico in membrana cum impressione unius sigilli cerei, apparentibus tamen signis aliorum quatuor sigillorum existente in archiuo archiepiscopali Spalatensi".*¹⁸

S dosta vjerojatnosti može se pretpostaviti da je bio isti kao i s prethodne isprave.

Također se u sačuvanom prijepisu teksta Zvonimirove isprave iz 1083., kojom poklanja splitskom nadbiskupu Lovri zemlju Konjuštinu u Zmini,¹⁹ ne spominje pečat, ali nam je njezin kasniji prepisivač ostavio podatke da je on na toj ispravi postojao.²⁰ Taj je pečat prepisivač opisao riječima:

*"Exemplum sumptum ex originali in membrana cum sigillo plumbeo pendente cum cordula canapis, in cuius una facie est imago regis sedentis, in altera uero scriptum: SVINIMIR REX CHROATORVM, existente in archiuo archiepiscopali Spalatensi".*²¹

To je još jedan očit dokaz da su i druge Zvonimirove isprave, a analogno tome i isprave ostalih hrvatskih vladara, mogle sadržavati pečat. Prepisivač nam je tom zabilješkom naveo dosta elemenata za opis Zvonimirova pečata. On je, dakle, izrađen od olova, a visio je o uzici koja je vjerojatno bila svilena ili od obične konoplje. Bio je *dvostrani*. Na jednoj strani je kraljeva slika, a na drugoj natpis *SVINIMIR REX CHROATORVM*. Uz to je prepisivač zabilježio da se taj pečat čuva u tadašnjem nadbiskupskom arhivu u Splitu. To upućuje na utje-

¹⁵ F. RAČKI, *Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb, 1877, str. 115.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Codex diplomaticus*, I, str. 162.-164.

¹⁸ *Ibidem*, str. 163, bilj. 1.

¹⁹ *Ibidem*, str. 180-181.

²⁰ F. RAČKI, Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine narodne dinastije, *Rad JAZU*, knj. XXXV, Zagreb, 1876, str. 42.

²¹ *Codex diplomaticus*, I, str. 181, bilj. 1.

caj papinskog pečata i pečačenja isprava u 11. stoljeću,²² a iz sačuvana dva spomena i tri opisa Zvonimirova pečata može se stvoriti slika da je Zvonimirov pečat na ispravama bio po tipu pečata dvostrani *vladarski*, po načinu pričvršćivanja na ispravi *viseći* o vrpci, *metalni* po materijalu od kojeg je bio izrađen (olovo) i po obliku *ovalni* ili *okrugli*. Kralj je Zvonimir svojim ispravama nastojao dati oznake diploma pa ih je stoga opskrbljivao pečatima. Budući je bio suvremenik pape Grgura VII., koji je i prije nego što je postao Papom djelovao u papinskoj kancelariji, Zvonimir je težio da mu isprave barem po bitnijim oznakama ne zaostaju za papinskim i ispravama njegovih suvremenika kraljeva.²³

Spomen na pečat u tekstu isprave nalazi se i u ispravi kralja Stjepana II. izdanoj u Šibeniku 1089. (8. rujna) kojom taj vladar potvrđuje ispravu svoga prethodnika kralja Zvonimira kojom pak ovaj poklanja splitskim benediktinkama zemljište Pusticu u Lažanima.²⁴ U toj se Stjepanovoj ispravi pečat spominje dvaput iako u svom materijalnom obliku nije sačuvan. Prvi se put navodi u naraciji isprave (*cum nostri impressione sigilli roborare*)²⁵ i ponovno u korboraciji (*et sigilli impressione contraire debeat*)²⁶ iako su iza toga navedeni svjedoci i nekolicina drugih diplomatskih formula. Iz oba se navoda vidi da je način stavljanja toga pečata na ispravu bio *utiskivanje* u vosak, što ne isključuje mogućnost da je vosak na kojem je bio utisnut pečat mogao biti i obješen na pergamenu. Sačuvana je pergamena te isprave oštećena u gornjem i osobito u donjem dijelu pa je skoro nemoguće otkriti način i tragove pečačenja te isprave. Taj su nedostatak pojedini diplomatski upotrijebili za jedan od svojih dokaza falsificiranosti navedene isprave,²⁷ što ne može stajati. Naime, zasigurno je pergamena te isprave bila učuvanija u 17. stoljeću nego li u dvadesetom pa je stoga Luciusovo zapažanje, po kojem je ta Stjepanova isprava imala *sigillum apprehensum*,²⁸ realnije i mjerodavnije od novijeg, a osobito od današnjeg. Spominjanje pečata u tekstu navedene isprave ujedno je dokaz da ta isprava nije falsifikat jer bi ga u protivnom krivotvoritelj izbjegavao spomenuti. Zvonimirova darovnica, na kojoj se temelji navedena Stjepanova isprava, ne navodi pečat vjerojatno iz razloga što nije bio unesen u kartular iako se nalazio na originalu.²⁹

²² J. NAGY, Diplomatičko-paleografske studije, *Vjesnik Kr. državnog arhiva u Zagrebu*, III, Zagreb, 1928, str. 178.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Codex diplomaticus*, I, str. 188.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, str. 189.

²⁷ Tako npr. Viktor NOVAK, Dva splitska falsifikata XII. stoljeća, *Strena Buliciana*, Zagreb-Split, 1924, str. 567-568, i Nada KLAJČ, O falsifikatima splitskih benediktinka, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXIII-LXIV/1961-1962, Split, 1969, str. 203-204.

²⁸ Ivan LUCIUS, *De regno Dalmatiae et Croatiae, libri sex*, Amsterdam, 1666, str. 87.

²⁹ Zlatko TANODI, Isprave kralja Zvonimira i Stjepana II. splitskim benediktinkama, *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, sv. I-II, *Mandićev zbornik*, Rim, 1965, str. 94.

Iz analiziranih isprava hrvatskih narodnih vladara može se zaključiti da se pečat, s obzirom na njegov spomen u tekstu isprava, upotrebljavao povremeno. S druge strane, iz sačuvanih opisa pečata, koje su donijeli kasniji prepisivači navedenih isprava, također se može zaključiti da se on upotrebljavao u većem broju negoli je spomenut u samom tekstu navedenih isprava. On se u tim ispravama naziva *annulus* i *sigillum*. Izraz *annulus* podrazumijeva *annulus signatorius*, to jest znak urezan na prstenu koji se pritišće na ispravu. Takav način pečačenja bio je prisutan već kod Rimljana koji su utiskivali znak u voštane tablice. Znak, natpis, slika i drugo bili su urezani u kamenu ili metalu kojeg se pričvršćivalo unutar prstena. Stoga se u srednjovjekovnim ispravama upotrebljavaju izrazi *annulo signare*, *annulo sigillare*, *annuli impressione signare*. Time Muncimirov pečat odgovara načinu pečačenja njegovih suvremenika Karolinga čije su isprave pečačene u donjem desnom navoštenom kutu kao znak *rekognicije*. Iz toga proizlazi da je pečačenje bilo posljednji čin izradbe isprave.

Izraz *sigillum* u širem značenju jest općenito znak na ispravama (notarski znak ili potpis). U užem smislu riječi *sigillum* znači utisnuti znak u vosak, odnosno *pečatnjak*. Takvo značenje u ispravama ima i *annulus*, s tim da je izraz *annulus* upotrebljavan ranije nego *sigillum*.

Iz sačuvanih opisa pečata sa Zvonimirovih isprava saznaje se da su njegovi pečati bili *viseći*, da je vrpca o kojoj su visili bila od konplje ili svile crvene i žute boje, da su visili o pergameni, da su bili izrađeni od voska i olova, da su voštani pečatnjakom utisnuti samo na jednu stranu (jednostrani) a olovni s obje (dvostrani), da su slika i natpis na svima bili isti, to jest vladarskog tipa (*typus maiestatis*) koji prikazuje vladara kako sjedi na prijestolju sa žezlom i krunom, s kružnim natpisom njegove titule, imena i države kojom vlada te da je natpis na olovnima bio utisnut s druge strane. Usporedbom Zvonimirovih pečata sa sačuvanim pečatom kralja Petra Krešimira IV. može se uočiti njihova istovjetnost u bitnim dijelovima. Naime, svi su viseći o vrpci, na svima je ista figura, isti je natpis s različitim imenima i tip pečata je isti. Razlikuju se samo po tome što su mogli biti izrađeni od voska ili od metala. Svi su okrugli, a na voštanima je i figura i natpis na jednoj, dok je na metalnom slika na jednoj, a natpis na drugoj strani.³⁰ Analogno tome može se pretpostaviti da su tako izgledali i pečati drugih hrvatskih narodnih vladara čiji uzorci ili primjerci i opisi nisu sačuvani.

Kratko rečeno, pečat se u ispravama hrvatskih narodnih vladara upotrebljavao također kao jedno od sredstava najave koroboracije isprava. Njegov se spomen u nekolicini isprava sačuvao u samim tekstovima isprava i pored navođenja svjedoka, a za jedan broj tih isprava kasniji su prepisivači donijeli opis njihovih pečata, čak i za neke koje ga u svome tekstu ne spominju. Razvoj pečata i pečačenja isprava u hrvatskoj vladarskoj kancelariji tekao je brzinom kao i kod ostalih suvremenih kancelarija na Zapadu. U početku je to bio *annulus*, a kasnije *sigillum*. Materijal od kojeg su izrađivani pečati hrvatskih narodnih

---

³⁰ F. RAČKI, Hrvatska dvorska kancelarija i njezine isprave za vladavine narodne dinastije, Rad JAZU, knj. XXXV, Zagreb, 1876, str. 46.

vladara bio je, kao i na Zapadu, vosak i metal. Bili su to jednostrani i dvostrani okrugli pečati, sa slikom i natpisom na jednoj ili na obje strane, koji su visjeli o svilenoj ili konopljinoj vrpci.

Milko Brković: SEALS IN THE DOCUMENTS BY THE CROATIAN NATIONAL RULERS

Summary

The first reference to seals made in documents of Croatian National Rulers can be found in Muncimir's record dating back to 892. There is also a reference in Zvonimir's rolls from 1075 and 1078, as well as in one by Stjepan II. dating to the year 1089. Excepting the already mentioned documents, later descriptions of Zvonimir's seals for his rolls from 1078 and 1083 have been preserved in addition. A recorded reference and a waxen seal have been saved for a document of Petar Krešimir IV. from the year 1071. In several documents of the mentioned rulers, seals had been used for corroboration, sometimes even in cases with witnesses present. The seal's development and the sealing of documents of the Croatian Court Office was similar as in modern offices. First it was called *anulus*, later *sigillum*. It was attached to the parchment by a silken or hempen band. Croatian seals, like seals in Western offices, were made out of wax and metal, containing a round inscription and the sovereigns figure on one or on both sides.